

Формування доктрини судової експертизи в Україні: стан та тенденції

Валерій Шепітько

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України; Заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Почесний професор Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», професор кафедри криміналістики, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, президент Міжнародного Конгресу Криміналістів, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0719-2152>, e-mail: shepitko.valery@gmail.com

Михайло Шепітько

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, президент Української національної групи, Міжнародна асоціація карного права, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7164-8037>, e-mail: shepitko.michael@gmail.com

Тези присвячено аналізу сучасних тенденцій формування доктрини судової експертизи в Україні. Визначено співвідношення криміналістики, судових наук і судової експертизи. Звернено увагу на європейський вектор розвитку судової експертизи в Україні. Виокремлено новітню тенденцію щодо цифровізації (діджиталізації) судово-експертної діяльності й застосування електронних реєстрів. Підкреслено роль міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи.

Ключові слова: *судова експертиза; судові науки; криміналістика; доктрина судової експертизи; тенденції судової експертизи; єдиний європейський криміналістичний простір.*

Formation of the Doctrine of Forensic Expertise in Ukraine: Status and Trends

Valery Shepitko, Mykhaylo Shepitko

The theses is devoted to the analysis of modern trends in the formation of the doctrine of forensic examination in Ukraine. The correlation between criminalistics, forensic sciences and forensic examination is established. Attention is drawn to the European vector of the development of forensic examination in Ukraine. The latest trend in the digitalization of forensic examination activities and the use of electronic registers is highlighted. The role of international cooperation in the field of forensic examination is emphasized.

Keywords: *forensic examination; forensic sciences; criminalistics; forensic examination doctrine; forensic examination trends; single European forensic space.*

У сучасних реаліях важливим є звернення до аналізу тенденцій формування доктрини судової експертизи в Україні. Доктрина — це логічно узгоджена система світоглядно-концептуальних поглядів загального, настановчо-спрямовуючого характеру щодо людської життєдіяльності, у якій відображається відповідний рівень розвитку суспільної або групової, насамперед наукової свідомості [1, с. 24]. До того ж дослідження правової доктрини в Україні стало певним трендом у наукових пошуках [2, с. 249].

В українських літературних джерелах уперше вивчення доктринальних проблем криміналістики й судової експертизи на рівні

узагальнення загальнотеоретичних, методологічних та інших актуальних питань розвитку цих наукових знань було здійснено в межах комплексного міжгалузевого дослідження в структурі правової (юридичної) доктрини України [3, 4]. У п'ятому томі «Правової доктрини України» (2013), який було присвячено «Кримінально-правовим наукам України: стану, проблемам та шляхам розвитку», запропоновано два розділи щодо досліджуваної проблематики: «Сучасний стан та розвиток криміналістики» і «Теоретико-методологічні засади судової експертизи» [3, с. 865—1151].

Суттєвим зрушенням у дослідженні доктринальних проблем криміналістики та

судової експертизи є підготовка актуальної теми в журналі «Право України» (2021, № 8) «Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України» (до підготовки серії наукових статей були залучені провідні українські фахівці в галузі криміналістики та судової експертизи, представники Харківської, Київської та Одеської наукових шкіл) [5, с. 5—146]. Зокрема, у даному випуску журналу була опублікована наукова стаття «Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні» [6, с. 28—43]. Пізніше в цьому журналі (2022, № 2) вийшла друком також інша стаття: «Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні — шлях до єдиного європейського криміналістичного простору» [7, с. 76—90].

Постає питання: «Яким чином співвідносяться криміналістика, судові науки та судова експертиза? Які тенденції судової експертизи в Україні?».

Криміналістика (Criminalistics) та судові науки (Forensic Sciences) є відображенням різного розвитку науки, що формувалася в різних школах і, відповідно, наукових напрямках із застосуванням тих правових, технічних, тактичних і методичних можливостей, які були в арсеналі її кращих представників [8, с. 89]. Судові науки (від лат. *forensis* — той, що належить до форуму, публічний, судовий), юридична наука (США, Велика Британія та держави англосаксонської правової сім'ї), що перебуває на межі права та природничих наук, дає змогу виявити, зафіксувати, ідентифікувати та оцінити докази, а також ідентифікувати особу (злочинця, жертву, очевидця та ін.). Судові науки мають велику кількість галузей і напрямів (судова медицина, судова токсикологія, судова генетика, судова археологія, судова психологія, судова психіатрія, судова біологія, судова хімія та ін.) [9, с. 188—189].

Останнім часом окремі науковці намагаються вживати термінологію, яка не відповідає своєму призначенню й має англійське запозичення. Зокрема, це стосується спроб упровадити в наукову й практичну діяльність термін «форензик», що має викликати справедливі заперечення. Так, О. Рябчук та С. Твердун визначають «форензик»

як «перспективну послугу у сфері розслідувань складних економічних ситуацій» [10, с. 77—83]. Г. Соломіна визначає «форензик» як «сервіс фінансового розслідування» [11, с. 144—149]. І. Мельничук пише про «форензик» як форму попередження фінансових правопорушень» [12, с. 1—5].

Криміналістика пов'язана із судовою експертизою та її методологічними засадами — судовою експертологією. Хоча є певні сумніви щодо доцільності й обґрунтованості вживання словосполучення «судова експертологія» і позначення фактично окремої галузі судових наук, а не її теоретико-методологічних засад.

Розвиток криміналістики та судової експертизи обумовлено виникненням і становленням інституту залучення обізнаних осіб до кримінального (або іншого) провадження. Судова експертиза є дослідженням, яке засноване на застосуванні спеціальних знань, його проводить згідно з процесуальним і/або іншим законом особа, яка має спеціальні знання [13, с. 93]. Особливо тісно криміналістика й судова (криміналістична) експертиза перетинаються крізь призму криміналістичної техніки та її галузей (судової фотографії, судового почеркознавства, судової балістики, судової габітології, судової фоноскопії та ін.).

Судова експертиза — здійснення практичної діяльності, що полягає в дослідженні судовим експертом на основі спеціальних знань матеріальних (матеріалізованих) об'єктів (речових доказів) і різного роду матеріалів і документів, які містять доказову інформацію, з метою встановлення фактичних даних, які мають значення для правильного вирішення справи (провадження) [14, с. 256—257].

У сучасних умовах в Україні криміналістика та судова експертиза мають європейський вектор розвитку. У Конституції України прямо вказано на *«європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України»* [15]. Це пов'язано із формування правової, демократичної держави в Україні, усебічним розвитком прогресивних інститутів, прагненням до захисту загальнолюдських цінностей, забезпеченням прав і свобод лю-

дини і громадянина, а також установленням належного співвідношення заходів безпеки і свободи.

В Україні на державному рівні поставлено завдання щодо цифровізації (діджиталізації) найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства. У сфері експертного забезпечення правосуддя створено автоматизовані робочі місця судового експерта, бази знань і бази даних, інформаційно-пошукові системи, електронні реєстри (Реєстр методик проведення судових експертиз, Реєстр атестованих судових експертів та ін.). Останнім часом відбуваються не лише практичні, а й теоретичні наукові заходи, присвячені діджиталізації судової експертизи [16].

Тенденції судової експертизи відзеркалюються в міжнародній взаємодії. Рівень міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи обумовлений прагненням України до єдиного європейського простору. У 2022—23 рр. з метою визначення шляхів оптимізації судово-експертної діяльності було проведено анкетування судових експертів державних спеціалізованих установ та інших експертів з відповідних галузей знань. Значна кількість опитаних експертів схиляються до думки про необхідність міжнародного співробітництва в галузі здійснення судово-експертної діяльності. Позитивну відповідь щодо необхідності в такому співробітництві надали 164 експерти (95,3 %).

Значний вплив на судово-експертну діяльність відбувається внаслідок розвитку взаємовідносин у межах Європейської мережі судово-експертних установ (*European Network of Forensic Institutions — ENFSI*) [17], що охоплює участь у цій організації, питання стандартизації та уніфікації судово-експертної діяльності, проведення тематичних конференцій, семінарів і симпозіумів, обмін експертними методиками, технологіями й довідковими матеріалами [18, с. 130—134; 18, с. 97].

Керівні принципи *ENFSI* містять певні стандарти: етичні стандарти (*Code of Practice*); технічні інструкції, зокрема *«Best Practice Manuals»* з ДНК-аналізу, трасології, почеркознавства та ін.; керівництва, наприклад *«Guidelines for Evaluative Reporting in*

Forensic Science» [19] тощо. Так, у керівництві *«Guidelines for Evaluative Reporting in Forensic Science»* сформульовано вимоги до структури висновку експерта, логіки оцінювання доказів, застосування ймовірнісних моделей і викладення результатів у доступній для суду формі [20, с. 412—415].

Важливим кроком у наближенні криміналістики та судової експертизи до єдиного криміналістичного європейського простору є діяльність неурядових, українських громадських організацій криміналістів і їхня взаємодія з національними асоціаціями (товариствами) європейських країн. Значною подією стало підписання представниками України (Міжнародний Конгрес Криміналістів), Литви (Литовське товариство криміналістів) і Польщі (Польське товариство криміналістів) Палангського меморандуму (Паланга, 16 вересня, 2017) (*Palanga Memorandum on Common European Forensic Science Area*) і Харківського акту фундації Європейської Федерації Національних Товариств Криміналістів (Харків, 12 жовтня 2021, Варшава, 25 листопада 2021) [21, с. 165—167]. У 2024 році відбулося приєднання Німецької асоціації криміналістів до Палангського меморандуму (Вільнюс, 12 вересня, 2024).

Перелік джерел посилання

1. Рабінович П., Рабінович С., Панкевич О. Правова доктрина крізь призму праворозуміння, правотворення та правозастосування. *Право України*. 2023. № 3. С. 18—23. DOI: 10.33498/loiu-2023-03-018 (дата звернення: 05.04.2026).
2. Полянський Є. Ю. Поняття доктрини, її місця та значення в кримінальному праві США. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. № 26 (65). Ч. 2. С. 249—255. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-2_2013/37.pdf (дата звернення: 05.04.2026).
3. Правова доктрина України : у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків, 2013. 1240 с.
4. *Ukrainian Legal Doctrine in Five Volumes*. Edited by V. Tatsyi. Volume Five (Part Two): Judicial

- Law, and Forensic Legal Sciences. Edited by V. Tatsyi and V. Borysov. London. 472 p.
5. Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України. *Право України*. 2021. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_8_5 (дата звернення: 05.04.2026).
6. Ключев О., Сімакова-Єфремян Е. Б. Доктринальні підходи до судової експертизи. *Там само*. С. 28—43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_8_5 (дата звернення: 05.04.2026).
7. Шепітько В. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні — шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Там само*. 2022. № 2. С. 76—90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_8_5 (дата звернення: 05.04.2026).
8. Шепітько М. В. Концептуальні засади розвитку криміналістики та судових наук. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 1. С. 89—97. <https://surl.it/mhfgbb> (дата звернення: 05.04.2026).
9. Shepitko V., Shepitko M. Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences : Encyclopedia. Kharkiv, 2021. 508 с.
10. Рябчук О. Г., Твердун С. О. Форензик як інструмент протидії економічним злочинам та фінансовому шахрайству на підприємстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 40. С. 77—83. DOI: 10.32782/2413-9971/2021-40-14 (дата звернення: 05.04.2026).
11. Соломіна Г. В. Форензик — інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2018. Вип. 2 (10). С. 144—149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2018_2_24 (дата звернення: 05.04.2026).
12. Мельничук І. І. Форензик як форма попередження фінансових правопорушень. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. С. 1—5. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-25-42 (дата звернення: 05.04.2026).
13. Шепітько В. Ю. Правове регулювання експертної діяльності та тенденції формування єдиного європейського простору в галузі судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 92—94.
14. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків, 2018. 952 с.
15. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
16. *Діджиталізація судово-експертної науки в умовах воєнного стану* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 08.11.2024). Харків, 2024. 439 с.
17. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). URL: https://www.euda.europa.eu/organization/european-network-forensic-science-institutes-enfsi_en (дата звернення: 05.04.2026).
18. Клименко Н. І., Купрієвич О. А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130—134. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2014_Klimenko_Kyprievuch.pdf (дата звернення: 05.04.2026).
19. Лопата О. Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 97—103.
20. ENFSI Guideline for Evaluative Reporting in Forensic Science. URL: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2016/09/m1_guideline.pdf (дата звернення: 05.04.2026).
21. Латковська П. П., Волощук О. Т. Міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 412—415. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-5/93 (дата звернення: 05.04.2026).